

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ УЧНЯМИ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У статті представлено теоретичний аналіз проблем сприймання та розуміння. Стаття описує експериментальне дослідження залежності розуміння поезії учнями молодшої школи від рівня розвитку їхньої креативності.

Ключові слова: розуміння, сприймання, художній текст, молодші школярі, креативність.

Сприймання та розуміння інформації – невід’ємна частина процесу пізнання дитиною світу. Саме від якості та кількості "переробленої" інформації буде залежати набуття досвіду та формування особистісних якостей дитини. І тому постає необхідність вивчення детермінант, які зумовлюють якість сприймання та розуміння.

Дослідження наукових джерел показало, що проблема розуміння вивчалася значною кількістю науковців. Психологічні особливості розуміння знаходилися в полі зору таких дослідників, як: Г.С. Костюк, В.В. Знаков, Л.К. Балацька, Ю.К. Корнілов, С.Л. Рубінштейн, Т.В.Косма, В.П. Зінченко, В.О.Моляко, Н.В.Чепелева та ін.

Так, Л.К. Балацька займалася проблемою розуміння школярами загадок та метафор. Т.В. Косма досліджувала особливості розуміння молодшими школярами алегорій та віршів. У дослідженні І.О. Синиці знаходимо засіб керівництва розумінням – запитання вчителя. Б.Д. Прайсман вивчав розуміння молодшими школярами мотивів поведінки літературних персонажів і т. ін.

Аналіз психологічних досліджень сприймання художніх творів свідчить про роль уявлень у сприйманні художнього твору (О.І. Никифорова), про наявні особливості уявлень учнів при сприйманні описового тексту (П.Г. Саприкіна). І.М. Назімов вивчав сприймання сатиричних образів, Д.Ф. Ніколенко – сприймання учнями комічного тощо.

Вивчення наукових джерел показало, що на даний момент відсутнє єдине тлумачення поняття "розуміння". Крім цього, науковцями недостатньо мірою вивчені труднощі та закономірності розуміння школярами художніх текстів. І тому ця проблема потребує подальшого вивчення.

Метою нашої статті є виявлення чинників, які впливають на розуміння молодшими школярами художніх текстів.

Об’єктом дослідження є процес розуміння художніх текстів.

Предмет дослідження – залежність ступеня розуміння художнього тексту (поетичного твору) від рівня розвитку креативності молодшого школяра.

Проблема розуміння художнього тексту – одне з важливих питань сьогодення. У сучасних публікаціях досить часто можна зустріти використання поняття сприймання в контексті розуміння. Для початку спробуємо дати їм визначення.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *сприймання* – це процес відображення мозком предметів і явищ об’єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття. Осягати, усвідомлювати, осмислювати, відображати, схоплювати.

Поняття *осягати* трактується, як охоплювати, обіймати з усіх боків. *Сприймати* в повному обсязі, *усвідомлювати* [2, 688].

Усвідомлювати – це осягати розумом, *сприймати* свідомо, *розуміти* значення, сенс чого-небудь, осмислювати [2, 1303].

Тут знаходимо також наступне визначення: "*Розуміння* – 1. Дія за значенням розуміти; 2. Погляд, кут зору; 3. Знання, досвід, чому-небудь, уявлення про щось". "*Розуміти* означає *сприймати*, осягати розумом. Осягати, схоплювати розумом, усвідомлювати ідею, зміст, значення чого-небудь написаного, прочитаного, сказаного і таке інше. *Сприймати*, усвідомлювати зміст, значення чого-небудь висловленого, написаного, створеного кимсь [2, 1079 - 1080].

Таким чином, бачимо, що поняття сприймати, усвідомлювати, осягати та розуміти не існують відокремлено, а є взаємопов’язаними між собою, а іноді і взаємозамінні.

У психології поняття "розуміння" вживається в широкому та вузькому значенні. В широкому значенні воно використовується в контексті різних способів пізнання світу – *сприйняття*, пам’яті, мови тощо. При цьому розуміння розглядається як характеристика інтелектуальної діяльності людини, яка приймає участь у кожному психічному процесі. Такої думки дотримуються О.О. Бодальов, А.О. Смирнов.

В.В. Знаков використовує розуміння у *вузькому значенні*, говорячи про те, що воно є виключно компонентом мислення як узагальненого і опосередкованого відображення істотних властивостей і зв’язків між предметами і явищами. Крім цього, автор виділяє розуміння-пригадування, яке здійснюється без актуальної участі мислення [9].

В.П. Зінченко дає наступні визначення розумінню:

1. Здатність осмислювати, осягати зміст, значення, сенс чого-небудь;
2. Те чи інше тлумачення чого-небудь (тексту, поведінки...);
3. Когнітивний процес збагнення змісту, сенсу [6, 43].

Згідно з В.Я. Задорною, розуміння художньої літератури передбачає наявність у читача вміння не лише сприймати текст як суму його складових, але і розпізнавати здатність мовної одиниці наповнюватися новим "поетичним" змістом [5].

М.І. Дорошенко виявила певні закономірності розуміння, а саме:

- 1) розуміння завжди є опосередкованим процесом;
- 2) розуміння у своїй основі має актуалізацію раніше вироблених зв’язків;
- 3) розуміння завжди спирається на результат попередньої діяльності людини;
- 4) в основі розуміння завжди знаходяться знання та попередній досвід суб’єкта [5, 27 - 28].

І, дійсно, розуміння складає основу пізнання і осмислення людиною світу. Воно вивчається широким колом гуманітарних дисциплін, серед яких: філософія, історія, соціологія, психологія і т.д. Існує особлива наука про розуміння – герменевтика (мистецтво і теорія тлумачення текстів).

Деякі дослідники говорять про сприймання як розуміння. Так, В. Халін розглядає сприймання художнього тексту не лише в контексті звичайного отримання певних чуттєвих параметрів зору чи слуху, а як осмислення побаченого, тобто розуміння. На його думку, бачити і осмислювати побачене – це єдиний процес, що відбувається в акті сприймання, який може мати тривалий або миттєвий характер. Автор стверджує, що сприймання літературного твору – це сприймання того, що створює уява, опираючись на механізм художнього мовлення, на смисл, виражений словами [9].

В.О. Моляко виділяє сприймання та творче сприймання. Причому, у першому випадку мається на увазі не "чисте" сприйняття, а сприймання як переважаюча функція, що міцно зв’язана з іншими психічними функціями (пам’ять, мислення). Під творчим сприйманням В.О. Моляко розуміє власне процес (і його результат) конструювання суб’єктивно нового образу, який значною мірою перетворює, видозмінює предмети і явища об’єктивної реальності. Науковець наголошує, що

перцептивний творчий образ являє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, закарбувань та раніше сформованих образів та їх фрагментів [8].

Інші дослідники вважають, що суб'єктивні аспекти сприймання та розуміння визначаються індивідуальними особливостями, властивими даній людині: даром, фантазією, пам'яттю, особливим досвідом, запасом життєвих і художніх вражень, культурною підготовкою розуму і почуттів. Підготовленість реципієнта до художнього сприймання залежить і від того, що він пережив особисто і що він дізнався із книг чи почерпнув із інших сфер (галузей) мистецтва. Останнє, на думку А.В. Градовського, можна було б назвати вторинним життєвим досвідом.

Л.К. Балацька довела, що розуміння залежить від поставленого перед учнями завдання. Чим важче завдання, тим більш чіткими та ясними повинні бути запитання до учнів. Саме запитання-завдання здатні стати засобом просування дитини на більш високий рівень розуміння [3, 212].

Зважаючи на результати дослідження Л.К. Балацької про необхідність використання зрозумілих учням запитань-завдань та дослідження А. В. Градовського про залежність сприймання та розуміння художніх творів від індивідуальних особливостей учнів (у тому числі і фантазії) ми робимо припущення про зв'язок між розумінням художнього тексту і рівнем розвитку креативності школярів.

Згідно з нашим припущенням, було проведено дослідження, яке проходило у три етапи.

На першому етапі досліджувалося розуміння учнями вірша про зиму.

Другим етапом з'ясувався рівень розвитку креативності школярів.

Третім етапом було проведено аналіз та інтерпретацію отриманих даних.

Характеристика вибірки.

У дослідженні брали участь 30 учнів 1 – 3 класів Херсонської спеціалізованої школи I – III ступенів № 24:

- 10 – 1 – класників;
- 10 – 2 – класників;
- 10 – 3 – класників.

I етап. Дослідження розуміння учнями віршів про зиму проходило наступним чином:

1. Мотивація учнів, налаштування на виконання завдань:

- Питання до учнів: Яка зараз пора року? (зима), Хто такі поети?;
- Надання можливості 2 – 3 учням розповісти будь-який вірш;
- Запитання до учнів: Що таке рима? (Наведення прикладів рим, запис на дошці).

2. Читання вірша із пропуском слів (учні повинні були написати на аркушах паперу пропущені слова).

Учням був запропонований вірш Н. Найдьонова "Дивний художник".

Розглянемо більш детально запропонований вірш (пропущені слова виділені жирним шрифтом, окрім заголовків).

Удивительный художник

художник,	Удивительный
художник	У окошка побывал, Удивительный
разрисовал.	Нам окно
папоротники, клены,	Пальмы,
густой.	На окошке лес
зеленый,	Только белый, не
непростой.	Весь блестящий,
листья,	На стекле – цветы и
бело.	Всё искрится, всё
кисти,	Но, без красок и без
художник	Разрисовано стекло.
ребята,	Замечательный
разрисовал?	У окошка побывал! Отгадайте-ка, Кто окно

3. Анкетування учнів після читання вірша (Анкети були розроблені російською мовою згідно з мовою віршів).

• **Анкета до вірша "Дивний художник":**

- 1) Де бував дивний художник? (Біля віконця);
- 2) Що розмалював дивний художник? (Вікно);
- 3) Що, згідно з віршем, не використовував при малюванні дивний художник? (Без чого малював?) (Фарби й пензлі);
- 4) Хто такий дивний художник? Назвіть його. (Дід Мороз).

4 Малюнок до вірша "Дивний художник".

Учням було необхідно намалювати "дивного художника", назвати його (написати його ім'я).

Дослідження проводилося наступним чином: спочатку учні прослухали вірш "Дивний художник", в якому експериментатор навмисно пропустила деякі слова. Учні записували пропущені слова. Потім вірш зачитувався повністю. Школярі мали змогу почути вірш та перевірити правильність своїх відповідей. Після цього учні письмово відповідали на питання анкети.

Крім цього, до поетичного твору школярі робили малюнок.

II етап. Діагностика рівня розвитку показників креативності школярів.

З метою вивчення креативності учнів було використано тест П. Торранса "Закінчи малюнок". На основі чого зроблено аналіз таких показників креативності, як: оригінальність, розробленість, типовість, унікальність та пластичність.

Результати дослідження учнів розглянемо в таблиці.

Таблиця 1

Результати дослідження розуміння вірша та креативності учнів 1 – 3-х класів

Клас	"Пропущені слова" (Мак 5)	Відповіді на питання (Мак 4)	Малюнок (Дід Мороз) (% учнів)	Рівні розвитку показників креативності				
				Оригінальність	Розробленість	Типовість	Унікальність	Пластичність
1 кл.	2,7	2,7	33,3%	с	с	с	с	с
2 кл.	2,17	2,5	33,3%	в/с	с	н/с	с	с
3 кл.	3,29	3,39	50%	в/с	в/с	н/с	в	в

Примітки: в – високий рівень; в/с – вище середнього рівня; с – середній рівень; н/с – нижче середнього рівня.

III етап. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Дослідження виявило, що середньостатистичний третьокласник краще за 1 та 2-класників розуміє художній текст (вірш про зиму). Про це свідчать результати відповідей учнів на питання до художнього твору та малювання "дивного художника".

Діагностика креативності виявила, що, середньостатистичний першокласник має середній рівень типовості. Починаючи з 2 класу, покращується показник оригінальності, зменшується кількість типових образів. Це свідчить про те, що школярі 1-х класів на противагу учням 2 та 3 класів більш схильні діяти за стереотипом, певним алгоритмом.

Крім цього, саме в 3-класників виявлено високий рівень показників унікальності та пластичності, вище середнього рівень – за індексом розробленості. Дані результати свідчать про розвиток інтелектуальних здібностей у даної групи школярів, винятковість їх мислення та розвиток креативності; неконформність учнів; здатність результативно діяти в нових, незвичних ситуаціях, продукуючи нестандартні рішення, ідеї, що відрізняються від прийнятих, загальновідомих, банальних; схильність до винахідницької та конструктивної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що саме в 3 класі у значній частині учнів покращується розуміння художнього тексту, проте ще недостатньо, оскільки лише половина школярів зрозуміла метафоричність запропонованого твору. Крім цього, дослідження виявило залежність ступеня розуміння молодшими школярами вірша про зиму від рівня розвитку їх креативності. Проте, недостатня кількість досліджених не дає нам змогу стверджувати про цілковиту достовірність даних результатів. Проблема потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацька Л. К. Розуміння дітьми молодшого шкільного віку метафор / Л. К. Балацька // *Наук. записки НДІ психології УРСР*. – К. : Радянська школа, 1956. – Т. 5. – С. 198-212.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад.-голов. ред. Бусел В. Т.]. – К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. – 1440 с.
3. Градовський А. В. Сприймання художнього твору учнями як методична проблема / А. В. Градовський // *Зарубіжна література*. – 2005. – № 5. – С. 58 – 61.
4. Дорошенко М. И. Психологические особенности понимания слова первоклассниками в структуре устной речи: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Дорошенко Марина Ибрагимовна. – К., 2001. – 197 с.
5. Задорнова В. Я. Восприятие и интерпретация художественного текста / В. Я. Задорнова. – М. : Высш. шк., 1984. – 152 с.
6. Зинченко В. П. Работа понимания / В. П. Зинченко // *Психологическая наука и образование*. – 1997. – № 3. – С. 42 – 52.
7. Знаков В. В. Основные направления исследования понимания в зарубежной психологии / В. В. Знаков // *Вопросы психологии*. – 1986. - № 3. – С. 163 – 171.
8. Моляко В. О. Психологічні аспекти поетичного сприймання / В.О. Моляко // *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць / [За ред. В.О. Моляко]. – Ж.: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 12, Вип. 4 – С. 7 – 17.*
9. Халін В. Психолого-педагогічні аспекти сприймання творів художньої літератури / В. Халін // *Українська література в загальноосвітній школі*. – 2006. – № 11. – С. 17 – 19.

Подано до редакції 07.10.2011